

ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/DOC/?uri=CELEX:52010DCO352&from=EN>

2. Implementation rolling plan of the tourism action framework (com(2010)352) / update : 6 May 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/>

3. Results of the public consultation «European Tourism of the Future» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN.](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/)

УДК 930:908:[379.85:291.37](477)

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Р. П. Якубович – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РЕЛІГІЙНО-ПАЛОМНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено основні релігійно-паломницькі об'єкти регіонів України. Проаналізовано особливості релігійно-туристичного обслуговування в регіонах нашої держави. Визначено основні проблеми та перспективи розвитку християнського релігійно-паломницького туризму в Україні.

Ключові слова: релігійно-паломницький туризм, релігійно-паломницький, паломництво, паломницьке обслуговування, релігійно-паломницькі потоки, регіони України.

Patiychuk V. O., Jakubovich R. P. The Religious-pilgrimage Tourism as One of the Factors of Regional Economic Development of Ukraine. The main religious-pilgrimage objects of the regions of Ukraine are investigated. The features of religious and tourist services in the regions of our country are analyzed. The main problems and perspectives of the development of Christian religious-pilgrimage tourism in Ukraine are determined.

Key words: religious-pilgrimage tourism, religious-pilgrimage, pilgrimage, pilgrimage services, religious-pilgrimage streams, regions of Ukraine.

Актуальність дослідження. В контексті впровадження нової регіональної політики в Україні та проведення адміністративної реформи значущими є чинники стабілізації її економічного розвитку та пошук шляхів оптимізації ресурсів регіонального контексту, в числі яких слід указати такий сегмент економіки держави як туризм. Саме туристична галузь може стати одним із вагомих чинників регіонального розвитку нашої держави, адже на її території сконцентровані значні туристичні ресурси, включаючи релігійно-паломницькі. Україна має значний потенціал для розвитку релігійно-паломницького туризму, що потребує наукового вивчення й залучення фахівців із різних напрямів дослідження функціонування релігійно-паломницького туризму в країні, включаючи її регіональний контекст, що й зумовило вибір тематики цієї наукової публікації.

Метою дослідження є розгляд основних чинників розвитку релігійно-паломницького туризму в регіонах України.

Основними завданнями публікації є характеристика основних релігійно-туристичних ресурсів нашої держави в регіональному контексті та визначення головних проблем розвитку релігійного туризму в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігійно-паломницький туризм у наш час користується значним попитом і популярністю. В його складі можна виділити кілька функціонально-цільових видів: власне паломництво (відвідання святих місць із метою поклоніння святиням та участі у богослужіннях); релігійно-пізнавальний туризм культурно-ознайомчого характеру; наукові та релігійно-просвітницькі подорожі [1].

Християнський релігійно-паломницький туризм є одним із найдавніших видів туризму у світі, який почав розвиватися ще кінці XI ст. Найвідоміші християнські релігійно-паломницькі святині сконцентровані переважно в Європі (Греція, Італія, Росія, Франція, Німеччина, Болгарія, Румунія, Іспанія, Португалія, Сербія, Грузія, у тому числі й Україна), а також Азії (Ізраїль, Туреччина, Йорданія, Сирія та ін.). Серед найбільш відомих світових паломницьких центрів є міста Єрусалим, Віфлеєм, Назарет, Дамаск, Стамбул, Париж, Лурд, Фатіма, Барі, Рим, Москва, Санкт-Петербург, Печери Псковські, Дивеєво, Ченстохова, Салоніки, Тбілісі, Свята Гора Афон, г. Синай (Єгипет), о. Валаам, Соловецькі острови тощо. Об'єктами для поклоніння є й інші святі місця в країнах світу та в Україні зокрема. На території нашої держави розміщені численні історико-культурні та релігійно-паломницькі об'єкти (монастирі, церкви, каплиці, старовинні ікони, дзвіниці, цілющі джерела, окремі предмети культу тощо), які притягують до себе релігійно-паломницькі потоки туристів і паломників, у тому числі й іноземних. За оцінками фахівців, щорічно на територію України приїжджає від 50 до 200 тис. релігійних туристів як із близького, так і далекого зарубіжжя [6]. В останні роки в нашій країні спостерігається активізація розвитку організованого релігійно-паломницького туризму, яка супроводжується наданням спеціальних туристичних послуг. На думку експертів, для реалізації релігійно-паломницьких турів із боку приймаючої сторони необхідним є наявність сакральних об'єктів, що становлять паломницький інтерес (церкви, монастирі, де відбуваються богослужіння, а також наявність у них відомих проповідників-місіонерів та багатих на духовний досвід духівників, а також чудотворних ікон, мощей святих угодників тощо), зручних транспортних засобів доставки до паломницьких центрів, місць ночівлі та харчування в них, а також різноманітних обслуговуючих туристичних підрозділів, що займаються екскурсійною та організаційною діяльністю щодо проведення релігійного туризму [7].

В Україні сконцентрована значна кількість сакрально-релігійних об'єктів різного плану та різних конфесій. Так, як наша країна в історичному плані є переважно православною, то на її території знаходяться переважно православні святині. Хоча зустрічаються й католицькі (у т. ч. уніатські), наприклад, Крехівський, Зарваницький та Унівський монастирі, собор святого Юра у Львові, собор св. апостолів Петра й Павла у Луцьку, св. Трійці в Олиці, колишня резиденція папського нунція в Кисиліні тощо. Наявні також іудейські святині, зокрема поховання хасидського лідера цадика рабі Нахмана (Брацлавського) в Умані та інші хасидсько-іудейські святі місця у Меджибожі, Бердичеві, Вінниці, Чернівцях, Одесі, Львові, Луцьку, Любомлі тощо. У Криму сконцентровані караїмські та мусульманські святині, наприклад у Бахчисараї. Проте Україна була й залишається християнським міжнародним релігійно-паломницьким центром, адже на її території відбулося хрещення Русі (спочатку у Херсонесі, а згодом у Києві) та на Київських кручах був встановлений хрест св. апостолом Андрієм Первозданним. Вона має понад тисячолітню православну історію та значне число сакрально-релігійних об'єктів, які притягують до себе значне число міжнародних релігійно-паломницьких туристів як із близького, так і далекого зарубіжжя. В країні нараховується понад триста відомих православних монастирів, три з яких мають статус лаври (з дванадцяти православних монастирів світового

рівня із статусом лаври) – Києво-Печерська (м. Київ), Почаївська (м. Почаїв) та Святогірська (м. Святогірськ) Свято-Успенські лаври. Серед інших християнських святих місць нашої держави найбільш відомими релігійно-паломницькими центрами є: на Півночі – міста Чернігів, Ніжин, Суми, Конотоп, Глухів, Путивль, Мгар, Полтава, Глинська пустинь тощо; на Сході – Харків, Ізюм, Святогірськ, Донецьк, Макіївка, Сєверодонецьк, Луганськ, Нікольське та ін.; на Півдні – Одеса, Балта, Кулевча, Ізмаїл, Шабо, Білгород-Дністровський, Сімферополь, Бахчисарай, Інкерман, Севастополь, Херсонес, Ялта, Ореанда, Лівадія, Мангуп тощо; на Заході – Почаїв, Корець, Володимир-Волинський, Кременець, Львів, Зарваниця, Тернопіль, Гошів, Крехів, Чернівці, Банчени, Свалява, Мукачево, Грушево та ін.; у Центрі – Чигирин, Умань, Бар, Браїлов, Могилів-Подольський, Кам'янець-Подільський, Овруч, Коростень, Чоповичі, Золотоноша та ін. Оскільки наша країна має сакральні християнські святині не тільки регіонального, а й світового значення, то це є вагомим чинником формування іноземних християнських релігійно-паломницьких потоків в Україну переважно з Росії, Білорусі, Республік Балтії, Молдови, Грузії, Румунії, Болгарії, Чехії, Словаччини та Польщі, а також в останній період із США, Канади, Греції та Аргентини. Серед зарубіжних релігійно-паломницьких турів переважають подорожі в Росію (Сергіїв Посад, Москву, Дівеево, Печори Псковські, Новгород, Санкт-Петербург, Соловецькі острови, о. Валаам тощо), до Святої Землі та Греції. У структурі релігійно-паломницьких потоків домінують регіональні сакральні-туристичні центри, які притягують до себе іноземні туристичні потоки з Росії – переважно до м. Києва та південно-східних регіонів України; з Молдови, Чехії, Словаччини, Білорусі та Польщі – до західних регіонів країни, а з країн Балтії, Грузії, Болгарії, Греції та Румунії – до центральних областей нашої держави. Таким чином, у сакральному просторі християнського світу Україна є перехрестям паломницьких шляхів, що необхідно максимально використовувати для розвитку релігійного туризму та формування власного туристично-паломницького ринку, враховуючи його регіональні особливості.

Таким чином, різні регіони нашої держави мають значні перспективи для розвитку релігійно-паломницького туризму. На її території є достатня кількість сакральних-релігійних об'єктів для його подальшого розвитку та залучення нових потоків паломників, у тому числі й іноземних. Проте загалом туристично-паломницький комплекс в Україні є слабкими й недостатньо розвинутим у питаннях надання сервісних туристичних послуг. Це насамперед стосується матеріально-технічної бази, а особливо інфраструктури (включаючи заклади харчування та нічліжно-готельний сервіс). Остання потребує значного розширення та удосконалення, незважаючи на часту невибагливість туристів-паломників, що інколи сприймається як необхідний елемент паломництва [8]. Проте більшість туристів-паломників, зокрема західних (польських, чеських, словацьких), звикли до комфортабельних побутових умов і потребують сервісної системи обслуговування [3]. Виникає багато проблем не тільки функціонально-господарчого, а й фінансового, юридично-правового змісту, оскільки переважна більшість об'єктів релігійних святинь є приватною власністю релігійних конфесій. Останні, згідно законодавства України, є відокремленими від держави й не завжди бажають співпрацювати з світськими туристичними фірмами та іншими туристськими структурами й підрозділами сфери послуг як державного, так і приватного сектора. Релігійно-паломницький туризм має значний вплив на фінансово-господарський комплекс та економіку деяких країн і регіонів світу [2]. Сума іноземної валюти, яку паломники ввозять у країну, буває дуже значною, що йде на пожертвування релігійним структурам, дає заробіток місцевим жителям [4]. Тому паломництво повинно всіляко стимулюватися не тільки церковними, а й державними підрозділами. Поряд із цим кожна держава, на території якої розміщуються відомі релігійні святині, повинна докладати зусилля для їх охорони та збереження. Тому

потрібно постійно шукати нові форми та методи оптимізації туристичної релігійно-паломницької діяльності в регіонах держави.

За оцінками фахівців, частка іноземних туристів у структурі релігійно-туристичних потоків в Україні становить лише третину [7]. Окрім того, більшість іноземних туристів такого плану не мають туристичних віз та туристичного супроводу й користуються послугами релігійних організацій та практикують стихійні (самоорганізовані) релігійно-паломницькі тури, що призводить до значних фінансових втрат в іноземній валюті. Таким чином, основні релігійно-туристичні потоки в Україні є внутрішніми, які, на думку експертів, мають слабку базову систему підготовки та є переважно стихійними [4]. Таким чином, у нашій країні переважно розвивається внутрішній релігійно-паломницький туризм аматорського характеру, що потребує наукового забезпечення й належної організаційної підготовки та вжиття управлінських заходів із боку регіональних структур щодо його оптимізації.

Що ж стосується системи організації релігійно-паломницьких турів, яку забезпечують як церковні, так й туристичні установи різного плану та самоорганізовані релігійно-паломницькі подорожі, то тут слід бажати кращого у багатьох питаннях паломницького обслуговування й надання певних релігійно-туристичних послуг [3]. Слід зауважити щодо паломницького обслуговування та діяльності туристичних фірм у нашій державі, то більшість із них пропонують паломницькі тури 1–3 денного терміну із відвідуванням Києво-Печерської, Почаївської та Святогірської лавр, Зарваниці у Тернопільській області, сакральних об'єктів Чернігова, Львова, Одеси тощо. Практикуються також одноденні поїздки у досяжному добовому радіусі. Проте якісного екскурсійного забезпечення для такого виду туризму вони, як свідчить практика, не надають [2]. Головними проблемами в цьому секторі туризму є відсутність ґрунтовної професійної підготовки з боку гідів-перекладачів та екскурсіводів-груповодів, які слабо обізнані зі специфікою проведення таких турів. Тобто туристичним фірмам і підрозділам різних рівнів структурної організації слід ретельно підбирати персонал та професійно готувати власні кадри для організації релігійно-паломницьких турів. Відсутніми є також добре оснащені транспортні засоби для проведення релігійно-паломницьких турів у регіонах нашої держави, а також катастрофічним є стан місцевих доріг. Особливо це стосується сільської місцевості, де часто розміщуються монастирі та інші сакральні об'єкти, які зазвичай розміщені у віддалених безлюдних територіях. Міжнародні та міжобласні траси також потребують своєї модернізації та відповідного інфраструктурного забезпечення дорожніми знаками з позначками розміщення монастирів тощо. Необхідним є також випуск спеціалізованих туристичних карт та каталогів, де була б надана уся необхідна інформація про туристично-релігійні об'єкти України, їх головні святині, графіки прийому та способи транспортного обслуговування та сполучення з ними. Немає в нашій країні й спеціальних транспортних засобів для здійснення багатоденних паломницьких маршрутів та перевезення інвалідів, які бажать такі тури звершувати [5]. Слаборозвинутою є також рекламно-інформаційна діяльність у галузі релігійно-паломницького туризму. В Україні недостатньо розвинута система нічліжного та готельного обслуговування релігійно-паломницького туризму. При великих монастирях наявні готелі та трапезні, проте вони не в змозі задовольнити весь туристично-паломницький спектр послуг для туристів такого плану, хоча й останні можуть бути менш вибагливими порівняно з іншими видами та формами туристичного обслуговування населення [2].

Існуючі паломницькі служби та туристичні агенції рекламують переважно багатоденні зовнішні тури, наприклад, в Ізраїль, Італію, Грецію, Росію, Грузію тощо. Традиційними зарубіжними центрами християнського релігійно-паломницького туризму для України є Свята Земля, а також Свята Гора Афон у Греції та Росія, що утворює постійний споживчий паломницький ринок зі значними потенційними можливостями [7]. Не менш важливим завданням у розвитку релігійно-

паломницького туризму є формування й внутрішнього ринку туристичних релігійно-паломницьких послуг, адже кожен регіон України володіє потужними сакральними ресурсами й потребує вдосконалення транспортного та готельно-харчового обслуговування. Окрім того, релігійно-туристичні регіони України мають свого потенційного зарубіжного релігійно-паломницького споживача туристичних послуг, правильне спрямування таких туристичних потоків могло б давати значні валютні надходження до місцевих бюджетів регіонів країни. Тому в цьому контексті органам місцевої влади є над чим працювати в питаннях розвитку обслуговуючої інфраструктури з метою надання послуг релігійно-паломницького туризму та його транспортного забезпечення (обслуговування).

Окрім того, на Заході нашої держави наявні міжрелігійні протистояння та відбуваються міжконфесійні війни за право користування культовими спорудами (зокрема, найбільше у Рівненській, Тернопільській та Львівській областях), що негативно відображається на культурно-духовному іміджі нашої держави та відлякує іноземних релігійно-паломницьких туристів. Що ж стосується Сходу України, то тут тривають військові дії та проходяться заходи АТО, що також є негативним чинником щодо розвитку усіх форм міжнародного туризму на цій території, включаючи й внутрішнє релігійно-паломницьке переміщення та обслуговування. Наша держава не може гарантувати безпеки не тільки іноземним туристам, а й громадянам України, які бажають відвідати релігійні святині окупованого Криму. Тому державним структурам усіх рівнів необхідно також здійснювати низку важливих заходів безпекового характеру та гарантувати свободу вільного переміщення релігійно-паломницьких туристів у різних регіонах нашої держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином усі регіони України мають достатню кількість сакрально-релігійних об'єктів для подальшого розвитку релігійно-паломницького туризму, що потребує суттєвої оптимізації діяльності туристично-паломницьких структур, включаючи розвиток сервісно-паломницької інфраструктури та розширення рекламно-інформаційної діяльності, що потребує подальшого наукового вивчення.

Джерела та література

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма / А. В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с.
2. Патійчук В. А. Современные проблемы развития паломнического туризма в Украине / В. А. Патійчук // Туризм и общественная география: вчера, сегодня, завтра : Материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Гжель, РФ, 15 ноября 2014 г.). – Гжель : ГГХПИ, 2014. – С. 75–87.
3. Патійчук В. Класифікація релігійно-паломницьких турів за різноякісними ознаками / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2015. – № 14 (315). – С. 36–48.
4. Патійчук В. О. Україна в системі міжнародного релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2002. – № 1. – С. 223–227.
5. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2015. – № 15 (316). – С. 23–31.
6. Религиозный туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://travelluxtour.info/vidy-turizma/religioznyi-turizm/>
7. Сапелкіна З. П. Релігія і культура. Релігійний туризм : навч. посіб. / З. П. Сапелкіна. – К. : Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2012. – 220 с.
8. Христов Т. Т. Религиозный туризм : учеб. пособие / Т. Т. Христов. – 4-е изд., испр. – М. : Академия, 2008. – 288 с.
9. Щербакова Т. В. Духовное содержание паломничества и туризм / Т. В. Щербакова // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.sportedu.ru/Press/tpfk/2000N8/p48-49.htm>.